

Peter Candler

leg psykolog, leg psykoterapeut
Stockholm

Betraktelser från en utbildning om inkludering

Som redaktionsmedlem i Mellanrummet är jag glad över möjligheten att få ge en sammanfattande betraktelse från en mycket intressant fyradagars kurs som jag hade glädjen att närvara vid på Harvard University. Utbildningen anordnades inom ramen för ett samarbete mellan Utbildningsförvaltningen i Stockholm och Harvard Graduate School of Education.

Utbildningen vände sig i första hand till skolledare (rektorer och biträdande rektorer), specialpedagoger och speciallärare i den kommunala grund- och gymnasieskolan i Stockholm. Temat för kursen var inkludering, vad det är, varför det är så viktigt och hur man kan arbeta med det i praktiken. Förutom resan till Boston, kommer gruppen om 27 personer från sex olika skolor runtom i Stockholm, under det närmaste året att ta del av föreläsningar, arbeta i nätverk samt få vidare utbildning i ett observationsförfarande, "Instructional rounds", under ledning av Lee Teitel – föreläsare och ledare för Masterprogrammet för skolledare på Harvard Graduate School of Education (HGSE).

Med en åtta timmars flygresa i ryggen och endast fem timmars sömn bänkade sig en ganska trött men väldigt förväntansfull församling för den första föreläsningen av Tom Hehir (Professor of Practice på HGSE). Han gav en mycket engagerande och medryckande översikt av det amerikanska skolsystemet samt en historisk genomgång av inkluderingsrörelsens framväxt i USA.

Frågan om inkludering av elever med olika slags funktionshinder (funktionsskillnader härnäst) är idag en betydelsefull rörelse i USA med ett mycket starkt juridiskt, politiskt och akademiskt stöd. Som ett exempel kan nämnas det arbete som starka föräldragrupper och progressiva lärare gjorde

...en grundmurad tro på individens möjligheter att nå sin fulla potential

för att förändra synen på barn med intellektuella funktionshinder. Den förhärskande synen på dessa barn hade fram till 70-talet varit att de saknade förutsättningar att lära sig och att de gick en tragisk och dystert framtid till mötes utan några utvecklingsmöjligheter. Dessa barn vistades (förvarades) på institutioner utan större kontakt med det vanliga samhället och vars arbetssätt i efterhand befunnits vara både fördomsfulla och präglade av mycket omfattande övergrepp.

Gradvis började man dock se att dessa barn kunde dra nytta av undervisning och att de skulle omfattas av precis samma konstitutionella rättigheter som alla andra amerikanska medborgare. Lagstiftningen i USA är mycket tydlig med att barn med olika slags funktionshinder ska gå i skolan tillsammans med barn utan funktionshinder och

att särskiljande undervisningsgrupper endast är tillåtna om barnets svårigheter är av en sådan art att man inte med hjälpmedel och anpassningar i undervisningen kan tillgodose barnets rätt till fullgod undervisning. Bevisbördan ligger på skolan att visa att man har gjort allt vad som står

i dess makt innan det kan bli tal om särskiljande skolplaceringar. Liknande formuleringar återfinns i den svenska skollagen och det är idag inte tillåtet att placera individer stadigvarande i särskilda undervisningsgrupper.

En stor skillnad mellan Amerika och Sverige i det här avseendet verkar vara det amerikanska systemets – inte minst det juridiska systemets – oerhört starka betoning av individens rättigheter i förhållande till det omgivande samhället. Individen har rätt att uppnå sin högsta potential och det är samhällets skyldighet att undanröja hinder och tillgodose behovet av stöd och hjälpmedel så att det finns en möjlighet att göra detta. Med rätt hjälp och stöd kan man också ställa höga krav på individen, oavsett utgångsläge och förutsättningar. Att ställa krav blir ett bevis på respekt och en självklar förväntan på den andre att göra sitt bästa.

Denna lite förenklade beskrivning bekräftades i sina huvuddrag av de föreläsare och den skolpersonal vi träffade under veckan. Begreppstriangeln

stöd, höga förväntningar/krav och en grundmurad tro på individens möjligheter att nå sin fulla potential blir spännande att använda som jämförelse med det lite försiktigare och mer återhållsamma svenska sättet att förhålla sig. Många lärare som jag möter i den svenska skolan återkommer ofta till sin oro över att medverka till en stigmatisering av barnet genom att tydliggöra barnets svårigheter i förhållande till omgivningen. Det här utvecklas lätt till ett offertänkande som i sin tur lätt leder till en tanke om att det är orättvist att ställa samma krav på ett funktionshindrat barn som ett barn utan funktionshinder. Nästan omärkligt, och med de bästa intentioner hos pedagogen, riskerar barn med olika slags svårigheter att få en sämre utbildning p.g.a. att omgivningen helt enkelt skruvar ner sina förväntningar och/eller är övertygade om att dessa barn inte förmår prestera på en hög nivå.

I en alltmer målstyrd skola kan också pedagogen drabbas av tveksamhet inför hur man arbetar framgångsrikt med barn med olika slags funktionshinder. På det här sättet kan flera faktorer samverka på ett mycket negativt sätt och därigenom hindra framåtblickande och utvecklingsoptimistiska arbetssätt kring elever med olika slags svårigheter.

Genom att studera dessa faktorer blir det också tydligt att ett funktionshinder till allra största delen uppstår i mellanrummet mellan individen och det omgivande samhället. Den verkliga tragedin för en enskild person uppstår först när omgivningen misslyckas med att anpassa sig efter den enskildes funktionella egenheter. Av det skälet borde vi kanske byta ut begreppet funktionsnedsättning mot funktionsskillnad vilket bättre speglar samspelen mellan individ och den omgivande miljön.

Tom Hehir introducerade begreppet "ableism" som kan översättas med ett samhälles fördomar och nedvärderande attityder gentemot människor med olika former av handikapp (olikheter). Att spåra upp och uppmärksamma dessa ofta subtila uttryck för diskriminering blir en viktig uppgift för att möjliggöra ett inkluderande arbetssätt i skolan. Budskapet under föreläsningen var att skolan som institution både är en avspeglning av rådande värdegrund och normsystem i samhället men också i allra högsta grad bidrar till att skapa dessa föreställningar. Det är därför mycket viktigt att skolan som samhällsinstitution aktivt arbetar med att medvetandegöra sin roll samt med att eliminera "ableism" i form av fördomar och mer eller mindre

subtila uttryck för särbehandling och diskriminering.

Skolbesöken

De kanske allra starkaste intrycken från resan var de två skolbesöken vi gjorde till Boston Arts Academy och William W. Henderson Inclusion Elementary School. Den förstnämnda skolan var en gymnasieskola med konstinriktning dit elever från hela Bostonområdet söker på konstnärliga meriter. Den andra var en grundskola med elever från 3-årsåldern upp till årskurs fem. Denna skola är uppkallad efter Bill Henderson som under cirka tjugo år arbetade som rektor på denna skola. Bill blev genom en ögonsjukdom nästan helt blind i 30-årsåldern och har genom sitt exempel visat på hur man inte bara kan lyckas trots en funktionsnedsättning utan hur man kan vända det till något som faktiskt i hans fall gjorde honom till en bättre rektor och chef. Han har beskrivit sina erfarenheter i en mycket läsvärd bok, *"The Blind Advantage – How going blind made me a stronger principal and how including children with disabilities made our school better for everyone"*.

Gemensamt för dessa skolor var att de förutom ett framgångsrikt arbete med att inkludera elever med olika typer av funktionskillnader (Downs syndrom, autistiska barn, barn med stora begränsningar i intellektuell kapacitet, blinda och döva barn, barn med fysiska handikapp osv.) i den vanliga undervisningen dessutom var mycket framgångsrika i de standardiserade statliga test som eleverna gör för att mäta utbildningsresultat. Dessa resultat är frukten av ett flerårigt hårt arbete på många organisatoriska nivåer som drivits med stor beslutsamhet av människor som varit fast övertygade om det självklara och önskvärda i att alla barn bör och ska beredas samma möjligheter till utbildning oavsett utgångsläge och förutsättningar. Ett urval av gemensamma arbets- och förhållningssätt på dessa skolor presenterades:

- En stark övertygelse om att man som personal och skolledare är inbegripen i ett större förändringsarbete som syftar till en högre grad av jämlikhet och inkludering inom skolan och i samhället i stort.
- Ledningen på skolan är utpräglade entreprenörer.

- Mycket hög grad av samarbete mellan lärare som skapats genom ett väl tilltaget reflektionsutrymme (personalen hade 2–3 timmars planeringstid i veckan som enbart handlade om pedagogik och utveckling av denna) samt adekvat kompetensutveckling om hur man kan utveckla sin undervisning så att den ska passa olika lärstilar.
- Hög grad av samarbete samt utvecklade påverkanskanaler gentemot politiker och omgivande samhälle på olika nivåer runt skolan.
- Integrering av olika konstformer i undervisningen som hade en mycket betydande roll i dessa skolor.
- En tydlig idé om att läraren både är pedagog och ledare. Lärares ledarskap betonades ständigt som helt avgörande för ett trivsamt och framgångsrikt arbetsklimate i klassrummet.
- Man betonar lärarens och övrig personals avgörande betydelse för att i praktisk handling och i bemötandet till eleverna ständigt visa på skolans bärande värderingar och grundsyn. Vuxna ska helt enkelt föregå med ett gott moraliskt exempel.
- Ett mycket starkt fokus på undervisning och lärande och att inget får inkräkta på eller störa lektionen och undervisningen.

Som svensk kanske man höjer på ögonbrynen inför vissa av punkterna och man ska inte underskatta kulturella skillnader som finns mellan det svenska och det amerikanska samhället. Men det var spännande och väldigt befriande att på nära håll se och höra hur man ständigt lyfte fram och betonade elevens potential, hur man menade att man alltid måste ställa samma krav på alla elever (den enda grupp som var undantagen i detta avseende var barn med lägre intellektuell kapacitet) och hur man genom detta undvek att fastna i ett problematiserande av elevens förmågor och/eller person.

Man betonade även på dessa skolor vikten av att komma fram till tydliga problembeskrivningar och/eller diagnoser i syfte att skapa ett så välgrundat underlag för vidare pedagogisk planering som möjligt. Tydliga problembeskrivningar skulle även förmedlas till eleven, så att denne i så hög grad som möjligt skulle kunna vara med och ta ansvar för de hjälp- och stödsatser som gavs och på det sättet bli delaktig i sin egen utveckling. När problem-

Jämfört med ett svenskt klassrum var det tydligt att undervisningen i hög grad var lärarstyrd.

beskrivningen/diagnosen var fastställd tog man dock mycket tydligt sikte på utvecklandet av elevens styrkor och inneboende potential för att nå så långt som möjligt.

När vi i små grupper gick runt i klassrummen och observerade undervisningen som pågick var vi nog flera som tänkte att det skulle vara roligt att få börja i skolan igen. Klassrummen vibrerade av aktivitet och rörelse. Genomgående fanns det också väldigt mycket material i klassrummen (i svenska skolor hör man ofta att det inte ska finnas för mycket material eftersom det tar bort fokus från undervisningen). Samtidigt lyckades man behålla ett tydligt fokus på undervisningen. Hur fick man ihop detta?

Svaret tror jag delvis ligger i att lärarna som vi fick se arbeta både var mycket duktiga pedagoger, men också mycket tydliga gruppleddare i klassen. Med rak rygg, klar blick och ett brinnande intresse för undervisning i ögonen höll man klassen i ett fast grepp som inte grundade sig i rädsla, utan i ömsesidig respekt, värme och en ganska stor portion stramhet. Jag tänkte, när

jag stod och betraktade undervisningen, att skoldebatten i Sverige som de senaste åren kretsat kring frågor som ordning och reda och bristande respekt möjligtvis har en del av sitt svar i detta faktum; att lärarens roll inte enbart kan definieras utifrån ett pedagogiskt förhållningssätt utan också som ledare för en grupp med ett klart mandat att styra verksamheten i klassrummet. Jämfört med ett svenskt klassrum var det tydligt att undervisningen i hög grad var lärarstyrd. Minimalt utrymme gavs för eleverna att röra sig utanför de av läraren uppgjorda ramarna.

För de eleverna med svårigheter att organisera sig själva i förhållande till omgivningen är olika former av övergångar under skoldagen särskilt problematiska. Här uppstår ofta konflikter och andra störningsmoment som stör undervisningen och som kräver uppmärksamhet från den vuxna omgivningen. Genom att styra övergångarna mellan olika undervisningsmoment, exempelvis

genom att fånga elevernas uppmärksamhet med en hög och klar instruktion åtföljt av en ramsa som upprepades av eleverna i kör, undvek man en oordnad upplösning av klassrumsaktiviteten. En lärare på Boston Arts Academy berättade att man slutat ha så mycket raster för eleverna, helt enkelt för att man ansåg att de inte klarade av att gå mellan rast och lektion med mindre än att mycket av den samlade lektionstiden gick förlorad. Man betonade genomgående vikten av att skydda lektionen från olika störningsmoment bl.a. genom att ignorera elevs störande beteenden och undvika att lösa konflikter eller uppfostra elever under lektionstid. Undervisningen och lärandet var i fokus – andra frågor fick man ta i andra sammanhang.

Den starka betoningen på undervisning (innehåll) och den höga medvetenheten om ramarnas betydelse för att främja utveckling och kreativitet har många likheter med det dynamiska barnpsykoterapeutiska arbetet. Under en presentation av utbildningen för en lärargrupp fick jag frågan om inte ett sådant styrt arbetssätt som praktiserades på dessa skolor inkräktar på barns kreativitet. Denna lärare såg mycket av barnens kreativitet komma till uttryck utanför den egentliga undervisningen, i övergångarna och i den icke-styrda verksamheten. Som bekant har mycket av svensk undervisning gått i riktning mot att eleverna ska ta ett eget ansvar för sin kunskapsinhämtning. Kanske har man kommit att förväxla denna form av frihet från direkt lärarstyrning med kreativitet hos eleverna. Undervisningen i de amerikanska klassrummen som vi observerade visade oss att tydliga ramor och hög grad av lärarstyrning snarare verkade främja elevernas lust att lära och deras kreativitet i förhållande till skolarbetet.

UDL – Universal Design for Learning

En lovande utvecklingslinje i arbetet med att utveckla en inkluderande undervisning, där alla ges möjligheter att lära utifrån sina förutsättningar, har utvecklats av forskarna David Rose och Anne Meyer och går under benämningen UDL – Universal Design for Learning. Det är en begrepps- och verktygsuppsättning som grundar sig i neurovetenskapliga rön kring hjärnan och lärande.

Begreppet ”Universal Design” myntades ursprungligen av arkitekten Ronald L. Mace som

ritade byggnader och miljöer som i så hög grad som möjligt skulle kunna användas av alla människor från början, oavsett ålder, förmåga eller social status. Ofta blir det både dyrare och sämre lösningar när man i efterhand t.ex. ska anpassa en byggnad för rullstolsbundna individer. Inom pedagogiken innebär det här att undervisningen ska utformas på ett sådant sätt att elever med olika slags funktionskillnader från början ska ges förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen. De olika föreläsarna och personalen på skolorna som vi besökte betonade att det gäller att minimera betydelsen av en funktionskillnad relativt miljön och maximera möjligheterna att delta i alla aktiviteter och därmed på sikt kunna delta på ett fullvärdigt sätt i samhällslivet.

Enkelt beskrivet utgår UDL från tre inlärningsfunktioner som man härleder till tre olika funktionella områden i hjärnan, vad man kallar "the what, how, and why of learning". Dessa tre områden handlar om hur vi tar in kunskap genom olika sinnesmodaliteter och hur vi planerar för, utför uppgiften och i sista hand uttrycker denna kunskap. Sist, men inte minst, betonar man den

affektiva dimensionen, intresset, motivationen och lusten att ta in kunskap, som den självklara drivkraften för allt lärande och undervisning.

Inom alla dessa tre områden kan pedagogen anpassa sin pedagogik, så att den passar för olika slags elever och lärtilar; allt ifrån hur kunskapsinhämtningen sker till hur man visar upp och presenterar sin kunskap och sina färdigheter. Pedagogerna och skolledningen på de skolor vi besökte var mycket tydliga med att det aldrig kan vara elevens fel om denne i slutändan misslyckas med att uppnå de pedagogiska målen; det är alltid skolans, lärarens och undervisningens ansvar att klara av detta.

Genom att tillhandahålla tydliga verktyg för hur man kan gå till väga för att erbjuda alla elever goda möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen, där UDL är ett exempel, ges också förutsättningar att ta sig ur ett ofta förlamande proble-

matiserande av en elevs fungerande och i stället rikta uppmärksamheten mot vad man vill uppnå. Om man är intresserad av att ta reda på mer om UDL finns det en utmärkt hemsida, www.cast.org som erbjuder kunskap och mängder av pedagogiska verktyg.

Till slut, några oavslutade funderingar...

Efter att ha varit hemma några veckor är arbetet med att smälta alla intrycken från Bostonresan i full gång. Mina tankar och idéer om inkludering när jag åkte över till USA framstår så här i efterhand som lite naiva. Jag uppfattade inkluderingsbegreppet som en slags metod eller ett tillvägagångssätt för att hjälpa elever med funktionshinder in i "vanliga" klasser. Jag tänkte att det var en behjärtansvärd och god gärning, som jag inte hade några problem att ställa mig bakom. Jag var dåligt rustad att hos mig själv upptäcka att dessa tankar vilade på den grund som Tom Hehir kallade "ableism" och som utgör det största hindret gentemot inkludering i ordets verkliga mening. Inkludering är ingen metod, inget verktyg för att lösa ett problem.

Inkludering handlar om värderingar och om människosyn och därmed om ett beslut hos varje människa om att omfatta detta eller inte. Därefter vidtar man de åtgärder som visar sig nödvändiga utifrån en sådan grundsyn. Allt det man gör och allt det man ser kommer att ta sin utgångspunkt i detta.

Som dynamisk barnpsykoterapeut, skolad i en brittisk tradition, var det också intressant att låta dessa idéer brytas mot en amerikansk pragmatisk tradition. I skolans värld dominerar ofta en syn på mänsklig utveckling som lite väl rätlinjig. Hinder och motstånd på vägen kan ofta bli till stora problem och källa till mycket frustration i förhållande till de för undervisningen uppställda målen. Åtgärderna riskerar att bli därefter, mer av peppning, uppmuntran och övertalning om det förnuftiga i att anstränga sig lite mer. I den långa och utdragna övergångsperiod mellan barndom och vuxenblivande som skolan utgör fond till och skådeplats för finns det någonting mycket viktigt att vinna på att även omfatta ett dynamiskt perspektiv på personlighetsutveckling. De frågor som ett dynamiskt perspektiv kan bidra till i ett utbildningssammanhang är icke-intuitiva och finner sällan sin lösning

Inkludering handlar om värderingar och om människosyn och därmed om ett beslut hos varje människa om att omfatta detta eller inte.

i sunt förnuft. Är utbildning någonting vi måste eller något vi vill? Hur förhandlar vi med oss själva de frågor som rör andras mål, drömmar och ambitioner visavi våra egna? Hur utvecklar vi i Bionsk mening en förmåga till genuint lärande och intresse för att ta in världen? Erik H Eriksons begrepp "normative crisis" fångar adolescensutvecklingens icke-patologiska karaktär. På samma sätt kan man betrakta en students tillblivelse som en utdragen utvecklingskris, en utvecklingsuppgift som eleven själv och omgivningen fortlöpande behöver förhålla sig till och på olika sätt förhandla och omförhandla betydelsen av. Genom att kombinera ett inkluderande förhållningssätt, en praktisk tro på varje individs möjlighet att nå sin fulla potential med ett dynamiskt personlighetsutvecklingsperspektiv uppstår ett mellanområde, där vi står väl rustade att på ett stödjande sätt följa elevens väg genom skolåren från barndom till vuxenblivande.

petercandler@gmail.com

Sökord: inkludering, funktionshinder, särskilda undervisningsgrupper, Universal Design for Learning (UDL).

Peter Candler är leg psykolog och leg psykoterapeut. Han arbetar som skolpsykolog i Stockholms stad samt som privatpraktiserande psykoterapeut. Sedan våren 2010 är Peter medarbetare i tidsskriften Mellanrummets redaktion.